

Albionia Soba

**СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК**

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VIII св. 7-10

БЕОГРАД 1957

СА Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>А. Бешић</i> : Једна научна и практична потреба	201—204
2. <i>М. Сивановић</i> : Опредебе самосталних речи	205—225
3. <i>В. М. Мићовић</i> : Откуда Филипу Вишњићу презиме <i>Вишњић</i>	226—232
4. <i>С. Матић</i> : Једна необична употреба предлога	233—235
5. <i>И. Грнџајић</i>: Разлика између предлога <i>због</i> и <i>услед</i>	236—241
6. <i>В. М. Мићовић</i> : О називу <i>сабља димичкиња</i>	242—245
7. <i>С. Матић</i> : О значењу: види ми се = чини ми се	246—247
8. <i>Б. К.</i> : О значењу звања „Давор“, шаро, давор ² , добро-моје ¹	248—250
9. <i>М. С. Лалевић</i> : О појавама безавим за глаголску ренцију	251—258
10. <i>Берислав М. Николић</i> : Запосвен, запослење	259—262
11. <i>М. С. Московљевић</i> : Најзад имамо српско-руски речник	262—268
12. <i>Аница Шаулић</i> : Прилог лексички народних говора	269—285
13. Језичке поуке	286—292

У Р Е Д Б У Ј Е О Д Б О Р

Секретар Уредничког одбора — Бранислав Милановић

— Научно дело —

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА САН

БЕОГРАД

Слог: „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5.
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28.

ПРИЛОГ ЛЕКСИЦИ НАРОДНИХ ГОВОРА

Поред речника који припрема Српска академија наука са циљем да обухвати целокупно стање нашег књижевног језика, занимљиву и богату грађу за речник пружа нам и простонародна лексика, неискоришћена у ту сврху у довољној мери. Несумњиво је да су се народни говори баш као и живот изменили од времена Вука и Даничића, да су се у њима јавиле нове речи, од којих многе још нису ушле у књижевност, док су друге које су у њему биле постале архаичне. Речник Академије биће важан историски докуменат постојећег језичког стања у књижевности и неопходан књижевним радницима, али како се језик даље развија заједно са животом, мислим да би био потребан и речник са терена. На тај начин би се постигла стварнија и шира слика нашег народног језика, мада речници увек заостају иза стварног језичког напретка. Јер док се грађа припрема и штампа, у језику већ има новина. Несумњиво је ипак да би један речник простонародног говора био врло потребан. Прво по природном праву нових речи, ако су ове постале у складу са језичким законима и ако су у народу у редовној употреби. Случајност је што нису скупљене и постале свима приступачне и одомаћене у књижевности. Такав би речник допринео бољем разумевању народног живота и народних умотворина, развоју књижевног језика и стручних терминологија. Потребно је само да речи скупљене у народу, нове и непознате градском становништву, буду објашњене и употребом стекну право у књижевном језику.

Како су наши књижевници највише везани за језик своје градске средине, нови речник народног језика претстављао би за њих врло корисну грађу. Живот народних маса не може се приказивати без познавања њиховог говора, без тога је тешко ухватити са њима друштвену везу. Као што се живот радника не може потпуно приказивати без познавања назива за алат, ма-

шпинерију, и свега другог што је у вези са њиховом производњом и друштвеним амбијентом, тако се ни живот земљорадника и сточара не може приказивати без познавања њихових животних услова и средстава, а природно ни без назива који су са овима у вези. Зар би Харди и Месфилд могли приказати енглеског радника и сељака без познавања сељачког и радничког говора? Шолохов је за Тихи Дон савладао сву рибарску терминологију. Код наших савремених писаца не осећа се толика блискост ширем народном језику. Нови речник простонародног говора обогатио би много језик наших најмлађих књижевника не само лексиком него и фразеологијом. И може бити да би их заинтересовао не само за упознавање танчина народног језика, што је неопходно сваком добром књижевнику, него и за боље познавање народног живота.

Сем тога, треба узети у обзир да велике промене у друштвеном животу утичу и на лексику. Многи појмови се потискују и заборавања њихово значење; уз нове појмове стварају се и нови називи, односно речи. Тако језик у исти мах сиромашни и богати се. Од колике би нам користи био теренски рад на проучавању народног језика нека нам покаже део грађе скупљене на терену од Пљеваља до Пиве, највише у крајевима око Дурмитора. Овца, ован и јагње имају за становнике града само по једно име, у народу, међутим, они носе разна имена према карактеристичним особинама и животним функцијама. Тако је у поменутих крајевима забележено око стотину назива за овцу, преко оних који се налазе у Вуковом речнику. Они су стварани према боји вуне, односно према распореду боја, према густини и увијању вуне, према боји очију, облику ушију и рогова, према млечности, плодности, навикама, а, ако би се у овом случају смело тако рећи, и према психичким особинама животиње.

Називи уједно расветљују и економске прилике сточара, а често су прави песнички епитети засновани на поређењима и метафорама. Према боји очију овце се називају: *златиљка* или *жутиљка*, са златастим сјајем у очима: *винџка* (финџка), у које су очи окружене црним круговима те се још више истиче њихов сјај и белина лика. Према облику рогова јављају се називи: *сврдла*, са увијеним сврдластим роговима, *сабља*, са роговима у облику сабље за разлику од оне која има увијене „заковрцане“ рогове. *Вилорога* или *вилача* има рогове као виле, *вила* је са роговима

повијеним у облику вила, *вишорогиле* је ован са танким роговима, *рога* са лепо развијеним роговима, *шидњорогасиџа* са малим, *шишкорогасиџа* са роговима као шипке, *црворога* (придев: *црворог*, *црворога*) са болесним оштећеним роговима у које могу и црви да се увуку.

Према вуни има назива *вунаља* или *вунасиџа* са добром вуном, *крџанка* са слабом вуном, *јагода* са белим међу роговима као цветови од јагоде, иначе црна. *Берда* која има под грлом као ђердан увијене вуне, или јој се шарени под грлом црно-бела боја, — *реса* са дугом ресастом вуном, по другом тумачењу са израслицама на кожи као минђуше, *реје*, *баља* са црним знацима на глави. или са белим ако је овца црна. За вола са сличним знацима се каже *баљен*, а за краву *баљуша*. Овца са тамним пегама по глави, као зрна, зове се *зрња*, а са тамним или светлим крушчићима по глави — *кружса*. *Граша* или *грашава* је бела по лицу са црним тачкама. *Јабланка* има знаке у виду цвета, који се у тим крајевима зове јаблан, жута по лицу, *шдра* је шарена, *жуја* и *жуја* жуткаста, *кавена* мрка, *биљегоша* има по лицу црне и беле пеге, а *кујина* је црно-бела. *Бјелица* или *лашћинка* је сасвим бела, *гара* или *црнгара* и *боровница* је црна овца (ован гаран и Гаран мушко име, Гара женско). *Синга* или *сингава* — седа, *ћетиџа* (цвета) са белим између рогова. Како су неки од ових назива скраћени или проширени придеви поименичени јављају се називи у одређеном или неодређеном виду: *гара* и *гара* (као код Вука). *Црногривасиџа* је са густом црном вуном на врату. *Пушала* (*иушоногасиџа*) је црна, а по ногама бела, *ддољена* црна са ногама белим до колена, *гшличасиџа* црна са белим знаком око врата. *Вучуреја* је овца која има дуг реп. За овцу са малим ушима Вук има назив *чула* (слично чулав), али се у дурмиторском крају реч изговара са љ, опет са кратким силазним акценом *ћуља*. *Буша* или *бушина* је слаба овца, без вредности: „оне моје бушџетине“ (околина Дурмитора). *Мршвица* је толико слаба да се једва вуче, а *убешиња* стрвина овчија или овца заклана а опшичана. *Скуба* или *скубара* је са слабом вуном, која сувише опада у пролеће. *Крдница* се зове овца из великог стада. *Млекџруша* која даје доста млека (млијечи). *Посиџркуша* или *шосиџркушена* која даје мало млека (зато је најчешће кољу; у народној песми има: „а ухватих постркушу“). *Музница* или *музара* је овца која се добро музе; *вимењача* (чешће за краву но за

овцу) са великим вименом (и кад јој виме отекне од уједа змије, па од бола лута по планини и „неће је ни вук“). Супротно значи *судсиса*, коју, пошто је лака и окретна, зову још и *ћеливџанка*.

Не само према разним особинама него и према навикама овца у народу има много назива. Уз Вуково тумачење овце разблуднице можемо додати још ову карактеристику узету из народа: размажена — увек очекује да јој се да соли, парче шећера, хлеба. Није плашљива, лиже човеку руку, а излази на чело стада. *Гџи-бара* иде у бару уместо да пасе; *јојџуша* стално јечи (глагол појекивати); *шуга* је болесна, шугава овца; *слома* — која је ломила ногу. *Појрагљива* зову овцу која се одваја од осталих, која тражи где има што најбоље да поједе, па се провуче у ливаду, и у кућу. *Гузна* увек нађе себи места, може ускочити или провући се; *јре-сџавница* је овца скитачица, за коју се не зна чија је, јер иде од стада до стада. Ако је овца од добре расе каже се да је *сојли* овца (и основа и наставак су турски).

Када напуне две године (*двџојке*, *двџоџд*) припуштају им се *јрдзиви* (неујаловљени обновци). Отуда именица *јрџисџи*. Ован за приплод зове се *рџач* (*рџдџи*), супротно *изјаловџак* или *јџловџак*. Поред речи *мрџа* (оплођује) (код Вука *мрџе*) има и *јомрџује*. Именице су: *мрџање* (парење оваца) и помрџивање, код краве *вџење* и *повађање*. Отуда *волџоџка* или *волџоџе*, *волџодак*. *Ўвојџка* (код Вука *ухојџка*) је овца која се ни трећег пролећа не јагњи. (Постоји деминутив *јвочџца*, не само за овцу већ и за краву). Ако се ојагњи пре две године, док је још шиљџе, зове се *којџлица*. Ако се двапут није ојагњила *јредодница* (код Вука *јре(х)одница* само као назив звезде) и за овна *јредодник*. Ако се три пута није ојагњила зове се *дџојредодница* или *дџојредојџка*, а ако се уопште не шлоџи зове се *бџсџлодница*, *бџсџлоџкиња* или *шијјрџкиња* (код Вука само за жену). Назив за овцу која се први пут јагњи је *јрвојџанка* или *јрвџешџка* (исто за краву). Деминутив је *јрвџешџчиња* или *јрвџешџчиња*. Према томе јагње, двџизе, првџојџанка, теле *џџимџе*, волџоџе, првџотџелка. *Дџојџанка* је која се по други пут јагњи, а *дџојџџелка* крава која се други пут тели.

Ако се овца ојагњи или крава отели рано (по Божићу) каже се да је *оџањџила* (оџањџити). Такво јагње или теле зове се *рањџе*, а кад порасте *рањџак* или *рањџка* (код Вука само за лџзу рањџка). Крава која се касно тели (по Ђурђеву-дне) зове се *мџдџунка* „нит

је рањка ни младунка“ (са пљеваљског пазара). *Трзе* или *иђзан* је јагње доцкан ојагњено (Пива). Слабо јагње или како се у народу каже „рђавашно“ зове се *исшурак* или *мриче*; ако је последње зове се и *изјалбче*. Ушкопљено шилеже зове се *шкдичић* („шкочичића два шипкорогаста“, Жабљак). Ако овца ојагњи два јагњета, каже се да је облизнула. Овца одабрана за божићну печеницу зове се *бџићњаца*.

Вук реч јагњило објашњава као место где се овце јагње, — отуда је географски назив Јагњило. Поред глагола јагњити се (именица *јагњење*, слично: *шељење*, *ждребљење* и др), у народу постоје композита *џјагњити*, *иђејагњити*, чиме се обележава завршетак јагњења. На пример, „јесу ли се прџјагњиле овце?“ (Жабљак).

Има и више композита од основног глагола *јавити*, који у сточарском животу обележавају кретање оваца, изгон на пашу или на воду и повратак. Поред *јавити*, *ијајавити*, *дојајавити*, *изјајавити*, *најајавити*, наведених код Вука, има у народу *иријајавити* у значењу приближити овце катуницама (у време муже); *иђејајавити* значи прегонити са једног места на друго (отуда именица *иђејајавак*); *ујајавити*, угнати их у стају или у тор (именица је *ујајавак*); *сјајавити* — вратити из катуна или „савити“ из планине (обично је вода ниже да се напоје). *Пројајавити* овце значи превести их без штете при прејављивању. *Шикнути* значи кренути овце с места (код Вука само љуљнути), док се *коћакнути* (несвр. *коћакаити*) каже за козе. Ако је ветар овце иду *иђсајке* (сапима окренуте једна према другој да им је заветреније). Ако ујутру иду по роси каже се да се *рџсаве* (росавити се). *Пџасковати* овце или краве значи изагнати их на јутарњу пашу пре муже. „Што бих ја данас попасковала краве“, каже девојка са Дурмитора). А *спландовати* — скупити да се одмарају (Спландовати овце под *крџкњатије* чечаре, под широко жбуње); глагол *раскрџкњати се*, значи раширити се.

Вук је унео буљук међу речи за које се сматра да су турске. Реч је заиста турска (бујџк) велики, простран. Од ове речи деминутиви су *буључић* и *буључак*. Од речи буљук је изведен глагол *забуључити* (као од крдо *закрџити*, антоним *смијати*, ако се продаје, коље или угине.) У буљук се никада не убраја више од хиљаде оваца. *џдвојак* су овце које се одбијају преко хиљаде; *неубројак* оне којих нема на броју (ако их неко краде или вук коље). Постоји и придев *неубројити*.

За човека који нема стоке, у кога „коња није, вола није, овце није, козе није“, каже се да је *бездравовић*, а који има мало стоке, само неколико брава (*бравака*) он је *идбравичар*, а који не пази стоку („није понесен за живим“) зове се *невидбрав*, а ко има много стоке зове се *буључар*.

Реч *јагањчар* означава чобанина који јагњи, а тор у коме се налазе јагањци зове се *јањчар*. Уз реч овчар постоји и *иддојчар* (у народној песми: „Ој, овчару, подојчару“), који не пази да јагањци подоје у право време, не „подлучи“ их (одлучи). (Код Вука получити само *erlangen*). Занимљиво је у народу замењивање именица придевом и обратно: Место овца, *овчије*, место говеда, *говеђе*, место брав, *бравље* („шта имаш овчије и говеђе“), док се место овчији скоруп употребљава реч *двчешина* (Вирак под Дурмитором). Вуковим речима *кесим* и *кесимача* додали бисмо још *кесимара* као и прецизније објашњење речи *кесим*. Кад не роди сено овце или краве дају се у кесим онде где га има. Друге јесени се враћају уз килу масла или фијорин — за краву се примало четири киле масла или четири фијорина. (Ово су цене од пре Првог светског рата). Ономе ко их је хранио остаје млеко, јагње или теле и вуна са овце. Овца или крава придата нечијим зове се *йридавуша* а тако исто ако „придаје“ (више даје млека). Ако се предаје без награде (рецимо да се помогне сиротињи, или ако су Турци хтели да плене за казну) зове се *йредавуша*. И јагњад се даје на *зим*, *изимљење*, *зимницу*. Половина се у пролеће враћа сопственику, а половина остаје ономе ко их је зимео.

Поред речи *бик*, *бак* има аугментатив *бачина*, а за јуне назив *букоша*. Јуне са круговима друге боје него што му је основа зове се *кбоља* и *кбољница* (кола, упор, коласта аздија). Јуне буче (букати). *Бурдукаши* значи разметати роговима сено или сламу. За краву кажу да је *бикуљаси* кад одедља а не даје млека, *забичила је* (забичити, постати као бик).

Ујармиши, *идјармиши* значи ставити јарам, а *разјармиши* остати без волова, *разјагњиши* оставити овце без јагањаца. „Пржите, пржите, разјагњишете овце“ (Жабљак под Дурмитором), у значењу ако се јагањци покољу неће имати ко да посе овце. Од именице *шџелиг* (уведене код Вука) има глагол *уйџелижшиши*, ставити у тељиг. Човек суров према воловима зове се *волддер*,

а батина којом се во гони *волдганац*. („Ако те ударим овим вологонцем“, Жабљац).

Од речи чобанин или чобан изведени су глаголи *чобановѣиши* и *почобаниѣиши* се (постати чобанин). „Почобанио се под старост“ (Пљевље). Од речи *кашун* изведен је глагол *кашунѣиши*, живети и радити у катуну, као што је од речи *ѣланина* изведена именица *ѣланинка* — домаћица на планини (код Вука значење *sigatix ovium*), уствари означава жену која све ради око млека, скупуља скоруп и сир за зиму) и глагол *ѣланиндваѣиши*, бити планинка: „Музем краве и овце, планинујем и разливам, и најпрва сам на ливади да пластим“ (жена из села Развршја под Дурмитором).

Део планине који припада целом племену зове се *кѣмунѣишка гѣра*. Паша у њој *кѣмун*, а ливада *кѣмунѣица*. Ту је све неомеђено, док су ливаде омеђене камењем. Такав камен се зове *међаш*, или *међник* (Код Вука међаш само у значењу сусед, треба *ѣомеђаш*). Поставити међаше, ударити границе, каже се *удѣужѣиши*. *Међѣишек* је граница коју поједина племена у планини постављају између себе. (Глагол *међѣишѣиши*, поставити границу). Ако на испаши нема племенске границе, него је заједница шира од комуна зове се *муша* или *мушалук*. *Ѣграда* у поменутих крајевима значи ограђена ливада (боље се чува од стоке и боље роди). Ако се земља да добро обрадити, каже се да је *срѣдиѣиша*; трпни придев на *ѣи* јавља се и код речи *сѣлѣсѣиѣиши*: „лијепог овог дола, спластит ли је“ (село Новаковићи), у значењу да се у њему лако да пластити. Од оваквих трпних глаголских придева, пошто их је употреба сврстала са правим придевима, имамо и компаратив *срѣдиѣиѣиѣи*, *сѣлѣсѣиѣиѣиѣи*. Поред глагола *ѣздѣзѣиѣи*, *ѣздѣгнѣиѣи*, има именица *ѣзѣдѣи*, изгон стоке у планину.

Товѣрија (код Вука само суд за воду налик на плоску) део је конопца причвршћен за главар, предњи део самара, око кога се кад је слободан омота, служи за везивање терета. *Рѣбиѣе* су попречни део самара.

Поред стаја, торова, торина има још назива за места у којима се држи стока у планини у недостатку стаја. *Прибој* се прави од соха, пробијених унакрст, „учетврт“. Удари се шљеме, „шљемѣна се“, па се „попроштѣиѣиѣи“ (ударе се унаоколо даске, проштѣине); глагол *исѣрошиѣиѣиѣиѣиѣи* значи исећи на проштѣине. Горе је отворено. Нагне се помало. (Код Вука *прибој* је место на води где

увек има ветра, те прибија уз крај). Од именице *ѝрибој* изведен је глагол *зайрибојити*. *Наслон*, наслоњено дрво са ветровите стране (код Вука *bedeckter Gang*). Наслоном се стока штити од ветра, међаве, да јој не смета јести, и од вукова. *Заклон* (код Вука *Zufluchtsort*) у Пиви значи назив за место усечено у снегу.

Овце се утерују у *рџвине* где рове испод снега и траже храну. Отуда *зарџвити* овце, или појавити овце да се зарове, или *ујавити* *овце у рџвине* (снегом, на лопати, место соли, намаме се у ровине). Ту оне *ѝрирџвују* (прировљивати), ровикају (ровикати), док се не напасу. Овце се идући пртином огрудвају (навали им се снег ако је мек на вуну), па не могу ићи док им чобанин не одбије груде тојагом. Док овце рове пада им снег на ђубу (код Вука *Ѓуба само за кокош*), па се често тако накупи да ништа не виде док им чобани не стресу снег. Изровљено место је *рџвљитиште*, а *рџрова* је општењено сено. *Рџваи* је штећење сена које говече дохвати рогом (код Вука само у значењу *рабоша*). Овце се држе у савардацима, синг. *саварџак*, који се граде када се побије неколико врљика тако да им је дно добро разведено, а у врху су скупљене. *Наѝрошљика*, празнина између врљика, покрије се сламом. Савардаци су служили и људима за становање. У случају рата или паљевине лако су се подизали, што се помиње у народним песмама¹; аугментатив *саварџачина*, упор. *кџличина* („живи у некој колипчини“), деминутив *кџлибица* има нарочито значење, значи малу колибу у којој планинка вари и разлива млеко. *Саварџиште* је место где је био саварџак. *Муџњак* и *муџар* је тор где се овце музу, али не ноћивају онде. За муџњак се не употребљава проштац, већ може и слабији материјал од врљике. *Кућара* је на саонама стављена колибица, која се може покренути, велика тек толико да у њој могу лећи једна или две особе (код Вука *кућер*).

Поред назива за стоку и места где се држи, непознатих или мање познатих у књижевном језику, постоји још велико богатство у називима за храну, нарочито има много разних имена трава (што иде у ботаничку терминологију), сена и рада око њега,

¹ Луле криве, а чибуци шарци
А маом им куће савардаци
По томе се познају Шаранци.

па назива за производе млека и вуне, за посуђе и алат који се у сточарству употребљава. Стручној и општој терминологији свакако би ови називи били *корисни*. *Брзозрелац* је кукуруз (урметин), који брзо, за 48 дана, сазре.

Овце и друга стока се у планинским крајевима највише хране травом. Ако трава добро расте каже се да је *јорданљива*, ако је слаба зове се *злдиравица*. Стара трава зове се *стидруга*, прва у пролеће *калац* (наведено и код Вука). За младу траву кажу *рѣска*, лако се коси, а за стару, изгорелу од сунца, да *рушићи* (руштати, „стоји је *рѣсак*“). *Сагорѣлака* је трава сагорела од врућине, или како се око Дурмитора каже „спламћела од сунчарице.“ Трава се *уйири*, упири, постаје као пиревина, *зубача*. Траве имају разне називе. Неколико општепознатих у дурмиторским катунима су: *црвјемуша* са лишћем сличним луку ширим од спанаћа, највише је има по планини Ивици (део Дурмитора) и људи су се хранили њоме у време глади. *Бусика*, оштра, расте у висини, у Дурмитору на Мрковиној Греди. Врло је хранљива; иза ње стока дуго не огладни, дивљачна је, расте у ђумама, слична је коњској гриви. Има је српасте и коритасте. Може вода низ њу да појави. Зову је још *вучај* и *чииац*, ако је ниска. Јарац, ако је оштар, понекад се не може ни покосити („нисам могао одбити ни *свица*“, у значењу колико би коса засветлила у њему). *Јарац* је оштар или обао, налик на бусику, само не одрасте колико бусика, па га је тешко косити. *Сиљевина* расте већином по стенама. У Паштровићима израсте слична трсци, тршната, док је у околини Дурмитора у виду гранчица. Има бео цвет на врху. Повећава количину млека код стоке, или како се онда каже „мљѣчи“ мал и чува га од метиља. Народ верује у којој год трави расте и кукурек да појачава количину млека. *Кусицурица* је са цветом плаве боје, стока је радо једе, *Грдовина*, ако је ситна — зечја *грдорица* (код Вука граховица), расте трста, дебела, око ње је широко лишће. Од ње је стока напредна, као од сиљевине, са листићима уокруг; зими је стока радо једе, али млеко од ње мирише, те га нерадо пију. *Чдѣљезина*, код Вука чапљијез, у народу се сматра да је корисна ситној стоци, док би крупна од њега скапала. Кажу да овца од ње кукуриче од ситости. *Разжаница*, велика класуља, *Шејшвица* (код Вука тетивика, Дубровник, без објашњења), када из земље удари корен јој је као омлаци, што овце радо једу. *Аврѣк*

У вези са косидбом има у овим крајевима доста мање познатих речи. Поред основног глагола *коси́ти* од њега су изведени многи други помоћу префикса и прегласа. *Укòси́ти*, *укòшати́и* (*укаша*, сено од 50 товара), *йрикòси́ти*, *йрикòшати́и* — довршивати косидбу. *Прикòсница* је пита која се меси у време прикашања. *Прекòси́ти* значи прећи границу; *докòси́ти* — завршити косидбу. Ако је први откос двострук, зове се *раскос*. Отуда *раскòси́ти*, начинити пролаз и *йрокòси́ти* у значењу мало косити.

Остојбаша је последњи од косача. Супротно козбаша, првومه. (Козбаша припада глава при јелу, остојбаша тртица). За уредна косца, радника каже се да је *йа́ламет* на раду („Захукти се кад ради“).

Сјења́к је више сијена свучено на једно место, где се обично стока зими храни. Поред овога објашњења Вук је дао и синоним *сјења́ру*, где сијено стоји. У поменутих крајевима, око Дурмитора, употребљава се само реч сјења́к, а увек у значењу места где се свози сено.

Кòшевина је синоним за косидбу. „У Језерима је прошла кошевина“ (Змијница). *Укос* је оно што човек може укосити на своје имању. *Укосак*, *скòсак*, мало што се покоси. *Закос*, колико се косом обухвати, и почетак косидбе. *Прокòси́ти* значи и начинити пролаз. (Код Вука *закос*, место у планини где се може косити). *Пòкос* или *йòкосина* је оно што је покошено. *Сјенчи́ћ*, сјенце је деминутив за сено од две до три стране. (Страна је 60 кг.). *Неу̀сијењено* је неслегло, не устајано сено. *Осу̀воњено* је просушено, које се може трпати и у плашће. *Наг̀ранчи́ћ* је мали пласт. *Бремчи́ћ*, количина сена која се одједном полаже овцама и говедима. *Плòси́лица* је девојка или жена која пласти. *Плòси́идба* радња плашћења; глагол *йласи́тии* је наведен код Вука, а у народу постоје још многи с њим сложени: *зайлòси́тии*, почети пластити, *силòси́тии*, довршити сплашћење, синоним *уйлòси́тии*. „Колико сте упластили?“ *Пройлòси́тии*, радити на плашћењу. „Поћи ћу да пропластим“ (Жабљак). Сено се скупља у навилке (деминутив је *навилчи́ћ*). По неколико навилка се ставља један уз други, када су добро просушени, трпа се у пласт и свлачи у *кòшар* (место где стоји сено). *Кòшари́ште* је место где је био котар. „Котариште од те кућиштине“. Глагол *искошòри́тии* значи потрошити све из котара. *Љи́љак* је део сена што се слегне, а

слегнути се каже — *љднуџи*. Велика сијена су пластови слегли „усијењени“, стављени уједно, и до педесет товара. *Сџдговина* је место где се садева сено. *Завала* је сено скупљено у толикој мери да се грабуљама не може даље вући. Обрнутим орлићем се гура даље (Код Вука *Завала* име манастира у Херцеговини. Вероватно је на месту где је подигнута била нека завала. Упореди: Пљевље).

Где је кршевито место сена се бере односно сече лишће са грана и оставља за зиму. То лишће за стоку зове се *лџсџдбер*. *Пддбрџи*, суво лишће или четине, стављају се под јагњад.

Од имена места на којима овце пасу и напајају се има више деминутива: *лџвадак*, *лџдинак*, као што су од локва деминутиви *залдкџињ*, *залокџињак*. *Влџчица*, *уџалџица* су места на ливадама где боље роди сено, а *задолџишак* — мала удолица. Поред речи *врџиача* наведене код Вука има придев *врџиачџи*. *Тањџи* је слаба земља, а исто тако и *дбрдина*, земља при брду. *Сџлџвак* је водом нанесена земља, која може да роди најбоље сено. *Валџвиџи* у оним крајевима не означава *undusus*, *wellenreich* него *кршевиџи*. *Калџвиџи* значи прљав, блатњав, а *блџиџа* је прљава вода. *Врлџиџак* је деминутив за врлетно земљиште. *Слџиџи* су вода и све што се слива да нагноји земљиште.

У народу постоје многи називи за млечне производе. У Црној Гори и Херцеговини узварено млеко се зове само *варџника*, док је *млџјџко* назив за кисело млеко. Придеви *варџничав* и *млџџчав* адв. млџџчаво. Ако се неварено млеко (јдмужа) кисели без разливања у карлице или како се онде изговара *калџице* добије се *џиџјџело млџјџко*. *Самокисџџелина*, као што јој име каже је млеко које се само укисели. Када се млеко збије као сир у карлици, „удрџи се“, зове се *дрџиџа* или *дрџиџевина*. *Грушавина* се добија ако се тек помузено млеко осоли (обично ујесен када је најгушће) па се настављено на ватру меша по дну кашиком док не почне избијати слап испод кашике, онда се скине с ватре и изручи у чист суд. Згусне се као каша, тако да кашика стоји у њему. Ове речи је било потребно објаснити јер је код Вука грушавина објашњена само као згрушано млеко које се прави особито „првијџх дана када се крава отели“, и као синоним за *урџу*, која се добила од сурутке што се цеди из меког сира. Ако се та сурутка стави на ватру избија густа а лака бела смеша коју планинка скида кутлачом

у суд. Ако урда дуже стоји, *йрџукне*, поквари се (придев је *йрџукао*), а кисело млеко које дуже стоји *узвѣишии*, ужљути се. *Недогруша* је млеко које се није потпуно угрушало. (*Грушати* и *узгрушати се*). Сурутка кисела зове се *расол* од сира. *Сиревина* је кад се провари вареника. *Брљковина*, *брљчићи* се јављају док се слатко млеко разлива у карлице (упор. *брчак* вода која штрцне кад се гађа каменом). *Бучевина*, *буча* је врста киселог млека код Вука; она се уствари добива када се вареника сипа на љуту сурутку, те се од ње одвоји сир. *Кџназдра* је млеко прво по телидби или јагњиву. *Цијелац* је сир од варенике са кога није скидан скоруп. Пејоративно од сир *сирџина*. *Сирница* је пита са сиром. *Прљо* је тврд сасушен сир од млека са кога је скинут кајмак (скоруп) и врло је слан. *Задојак* је оно чиме се задоји. „У овој земљи то је најбољи задојак“. Ујесен скоруп „зајачи“ (постане дебљи, чвршћи). *Прѣмјев* у овим крајевима значи преливање, а не као код нас прелив оно што се прелива. „Сваки суд напрелијев“ (Дурмитор). *Громџица*, грудица масти у млеку, глагол: *згромџаши се*, *угромџаши се*, *згрудџаши се*. *Љуџикаси* је скоруп ако је силан и мало опор. *Засмока* је оно чиме се смочи. *Млађеница* се зове метено млеко из кога се извади масло.

Мљѣкара је жена која ради око млека или која воли млеко а и која сама има довољно млека па може добро да доји. *Мљѣкар* је човек који ради око млека и место где се држи млеко.

Ако млеко нестане крави каже се да је *йрекашило*.

Од речи скоруп имамо изведене глаголе *заскорџишии*, *оскорџишии*, ставити скорупа у млеко. *Скорџан* је човек који воли скоруп, *скорџача* жена која воли скоруп и питу са скорупом. (Придев је *скџуав*). За цицвару постоје синоними *гџиовац*, *йрџиравац*, *мџица*. *Залив* или *зџев* је чиме се пита залива. *Пјене* (*placalia tantum*) су на узвареном млеку. Поред изведеног глагола *џијенишии*, наведеног код Вука, има и *идџијенишии*, *сијџенишии*, скинути пјене у један суд. Планинка обично даје чобанима да пјене. *Грѣба* (грѣбанице) је оно што се на дну суда ухвати од млека. („Ходи да ти бака да грѣба“). *Разљѣвуша* је пита која се разлива, *сџијенишии*. Каже се и *разљѣвача* или *изљѣвуша*, док је *коџурача* пита савијена са сиром и скорупом. *Смџса* је помешан меки сир са скорупом.

Од ствари потребних у сточарском животу споменућемо: *завашку*, кашику којом се вади; *кабулицу*, мањи дрвени суд за млеко; *крљачу* — дрвени суд за мужу, (дем. крљачица). Вук наводи друго значење из Далмације. *Брљача* је дрво за мешање (глаголи су *брљачићи* и *забрљачићи*); *кодланица* — дрво дебело, колико обрамница, угнуто, стављено преко соха на које се проврзе котао ради варења млека, или казан на бечузима (код Вука *казан* само у вези са ракијом). Од деминутива *кошлиц* има изведен други деминутив *котлићак*. *Кушлача* је велики дрвени суд са дршком, за захватање и разливање млека. Демунитив *кушлацица*. *Самдвор* — велики суд као чапа или каблица. *Брзџр* — мала мешина за мрс сир и кајмак. Синоним *брзџица*. *Кривоџера карлица*, ужа или шира са једне стране — „тако је дрво занело“. *Ћедило* — крпа пртена за цеђење млека (у шаливој пеџми: „Ђурен баби воду носи, у ћедилу на рамену, ћедило се провалило, те Ћурена завалило“). *Ћедаљка*, *ћедилница* је справа за цеђење. *Разљевак* је суд којим се разлива млеко у карлице. Деминутив *разљевачић*. Поред речи *дебе* чији је опис дат код Вука, а које служи најчешће за спремање ужине чобанима, има аугментатив *дѣбейина*, и деминутив *дебенце*. *Раздѣбейићи*, не значи само остати без дебета, већ без мрса, односно без живога, без стоке. *Крбуља*, *крбулица*, од смрчеве коре са повразом или без њега за ношење јагода, али изузетно и мрса. Деминутив *крбуљичица*, аугментатив *крбуљейина*. Уједно пејоратив — ружна неугледна крбуља. Од чактар аугментатив *чакџарина*. Поред речи мљешина постоји *кодљача*, козја мешина.

Звѣчак је прапорац у звону.

Ако се заклана овца исече на правилне делове, каже се *ишчерѣкаћи*, иначе се исећи каже *искаблићати*. *Кодшеи* је бут меса, деминутив *кодшеић*. Кошет се обично *улучи* — тј. стави у лук.

И у вези са предивом и ткањем има нових речи. *Влас*—жица од вуне, *идџика* — вуна за поткивање основе. *Рудина* — код Вука у значењу тратина — руда, руда вуна, значи добра вуна, *крђевина* — слаба вуна. *Тушница*, код Вука вуна што се брије с коже. У дурмиторском крају се тако зове вуна која порасте после летње стриге, пре клања. Стрига, радња као и стрижење (код Вука епитет за овцу — „А ти овцо стриго моја“). *Нагребљај* вуна, колико се једном узме на гребене. За реч *дрндџр*, која означава човека што разбија

јарину, вуну с јагњаци, у оним крајевима постоји назив „разбијач јарине“.

У вези са речју *боровница*, витаминозне бобице, сличне апти које расту на жбуњу, *бордвњаку*, и које чобани радо беру, има *бордвњака*, сок који се цеди из бордвнице.

Има у дурмиторском крају и назива за време ненаведених у Вукову речнику: *зајужи* (*зајужити*), јужни ветар, југовина јужина („Турчин је тада жесток на сјеверцу је бољи“). Сено овлажи, те се тада теже полаже стоци. Супротно југовини — *сјеверац*, *сјеверовина*. Од именице киша изведена је нова — *кишовина* (кишовито време). *Ромњати* каже се *нарашати*. „Нараша киша десет дана, окисели сваки корен“ (Жабљак). *Сувдмаглица* је магла која лако нестане. Падање снега је дало сложеницу *шњегопад*. „Дотужио ми је овај шњегопад“, прешао врлику, придев шњегопадан, где има много снега. „То је мјесто шњегопадно“ (Жабљак). *Шњемар* је снег који добро напада. *Млдкавица* је снег са кишом. *Џаћа*, велики снег, када се овце не изјављују. *Џа* је лепо зимско време када може да се иде (код Вука хоћење). *Трајина* је пут по снегу (пртина). *Прогријавица* је када се сунце на махове указује, прогријава. *Сунчавица*, *засунчити*. „Склони млијско да не засунчи“, да га не ухвате сунчани зраци.

Занимљив је некада и леп фигуративни говор из сточарског живота. Као и све уметничке појаве и фигуративни говор је комбинација стварности и маште. А у овом случају потиче од посматрања стоке и љубави према њој. За неразумна човека каже се да је *брав* или *брав боджичи* (Херцеговина и Црна Гора), а за крупног и незграпног *влоња*, за неразумног а тврдоглавог каже се да је *коњдглав* или *букдглав*. Има много глагола у нашем језику који потичу из сточарског живота а употребљавају се фигуративно: *нарбичи се*, гледати попреко, *забркљачити* у значењу замутити — *брабдњачи* или *бркљачити*, причати којешта. *Узјапцати се* бити жив преко мере, а *јапцати* брзо и живо причати. Чактарати — причати без прекида (именица је *чактарало*). Јавља се поређење као овца кад униже *ирином*, или перифраза *док иотекне овца вареника*, а за рђаву годину се каже „нема ће да се обуче у *траву коса*“. Као персонификација јавља се прва *илдменица* (врућина) по Петрову-дне је *све иогрabila*, у значењу да су нагле врућине спалиле траву. Или хипербола *ирижди се* (упали) на великој ју-

говини. Има, како ми се бар чини, изванредно лепих фигура: *уldbудиле се овце*, у значењу да су полегле и беле се као лабудови. Метафора *слдмийи јбрам* у народу има значење остати без волова, ако их је непријатељ или хајдук одагнао, или ако су продани у невољи. Глагол *ђевѣрисаиш*, бити девер уз девојку, у шали се преноси и на стоку. „Ђеверише јој галоња“. Има више примера замене животињског и људског живота употребљеног у благој иронији. *Скућлачийи се*, од именице кутлача, употребљава се у значењу савити се. Исто *усфийиш се* од именице срп. *Учаирийи* од именице *чаира* (кожа), у значењу смежурати се, смршати. *Плѣндоваиш* се употребљава не само за овце него и за људе. Од придева *јалов* имамо сложене глаголе који се примењују изван граница живота стоке. *Ојаловила се зима*, каже се када снег почне падати на време па га после нема; за жену кажу *изјаловила се*, када престане рађати, а *ујаловила* је ако одебља и не рађа. У тужбалици се, а и иначе, буљук (као батаљон) примењује и на људе. „Није један ни двојица но цијели буљук војске“. *Акачица* је назив не само за краву која јури него и за жену. Као што се на жену примењује епитет иначе придаван овци *вѣцирепа*, или *вѣмењаца*, у значењу зла жена, вештица. „Она моја вимењаца учини ми то данас“ (Пива). За жену оштрог погледа каже се да стриже очима. (Израз употребљен у вези са стригом вуне, а зову је *сирѣгна*). У једном опису из дурмиторског краја речено је за човека да је *сирѣљкасиог ока као у јасирѣба*, а *брк је засукао као рог од овна*. Епитет *йоирѣглиа* каже се и за човека. *Јакдроче* се зове јагње или теле тек рођено, али се исто каже и за дете. Исто тако се и назив *дѣјѣнче*, *дѣјче*, *дѣдѣјче*, каже и за дете, а *живинче* или *сковинче* за човека у пејоративном смислу. *Кмѣчи* — *кмѣчати* — каже се не само за јаре него и за дете. Глагол *убарѣсаиш се* (испрљати се) везује се и за човека, нарочито за дете. „Убарусало се кајмаком“. Отуда именица *барѣсан* и *барѣсача*. У вези са дерањем коже са овце постала је фигура *одѣркожа* у значењу човек који гони на тежак рад без одмора. У другим крајевима *дѣрикожа* је онај ко много наплаћује. Каже се тражи *ѣомолац* у значењу тражи мито. („Помолац баби душу губи“). Реч *основа* са првобитним значењем за ткање пређе је у фигуративном смислу стекла много шире значење. *Ркалија* је назив не само за овна који јури и наноси штету, него и за човека; за жену се каже *ркача*. Епитет *крѣјалнѣ* уз именицу година јавља

се ако те године стока много липсава, као што се каже *дштурила* је година, ако је слаба, неплодна. Од придева *шћур* изведен је глагол *дштуриши*. У вези са речју баџак, наведеној код Вука, јавља се у народу фигура *изврну баџаке*. Од речи *брњаси* или брњатаџт, таман ован, во, коњ, са белим знаком на глави има глагол *дбрњши* (транс. и *убрњши се*), примењено на људе. Само фигуративно се и могло десити да је неко своју жену, нарочито ако је била постарија, са слабом косом, у иронији назвао *скубом*, па је то у Вукову речнику погрешно унесено као синоним за гадарицу, домаћицу, стопаницу. *Без забјела* (*забјел* именица од глагола забијелити) је потпуно црна овца али се овај израз фигуративно употребљава и за неко зло: кад нечему нема помоћи. *Прџкаји јој млијeko, зџмлијечи*, каже се за краву ако не даје млеко, а за човека ако је изгубио снагу. Метафора из сточарског живота је, на пример, раскробио се снијег (таји, постаје као скроб) те стока одмах под њим налази храну. Напоследку, фигуративно је када доброга човека назову *кдџа* (козја) *мајка*. („О, Малиша, кођа мајко!“).

Ово је лексички прилог само из неколико суседних крајева, из Санџака, Дурмитора и Пиве, где су машта и способност за лексичко стваралаштво изванредно развијени. А сигурни смо да би се у другим крајевима нашло других речи, израза и фигура. Њих има, мање или више, у свим крајевима наше земље. Њихово прикупљање и обрада знатно би обогатили наш нови речник народног и књижевног језика.

Аница Шаулић